

ОТНОСНО ПРОЦЕСА НА ЦИФРОВИЗИРАНЕ НА ИЗВОРИТЕ ЗА РИМСКОТО ПРАВО И ИСТОРИЯТА НА ПРАВОТО И ПРОБЛЕМА ЗА АВТЕНТИЧНОСТТА НА ТЕХНИТЕ ЦИФРОВИ КОПИЯ

ас. Методи Тодоров

Пловдивски университет, България

Резюме: Дигитализацията на изворите за изучаване на римското право и историята на правото е процес, започнал още в края на 20 век. Въпреки това и до днес той не е завършен изцяло, а развитието му поставя и нови проблеми. Особено съществен е въпросът за съответствието между ръкописния или печатния текст на извора и неговото дигитално копие. Различни са възникващите трудности с оглед характера на изворите и най-вече техният носител: папирус, хартия, камък или бронз. В доклада се обсъждат възможностите на съвременните технологии за задоволително, с оглед изследователските цели, цифрово пресъздаване на изворите и проблемът дали днес в кодикологията, епиграфиката, папирологията е възможна замяната на оригиналния извор с цифровото му копие и при какви условия е възможно това.

Ключови думи: : римско право, история на правото, изучаване на римското право, кодекс, дигитализация, кодикология, епиграфика, папирология

THE DIGITIZATION PROCESS OF SOURCES OF ROMAN LAW AND LEGAL HISTORY AND THE CHALLENGE OF THE AUTHENTICITY OF THEIR DIGITAL COPIES

Assist. Prof. Methody Todorov

University of Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The digitization of sources for the study of Roman law and legal history is a process that began at the end of the 20th century. However, even today it is not complete, and its development poses new problems. Particularly significant is the question of the correspondence between the manuscript or printed text of a source and its digital copy. Difficulties arise with regard to the nature of the sources and

especially their physical medium: papyrus, paper, stone, or bronze. This paper discusses the possibilities offered by modern technology for the satisfactory digital reproduction of sources for research purposes and the problem of whether, in contemporary epigraphy, papyrology, and codicology, it is possible to replace the original source with its digital copy – and under what conditions this is feasible.

Key words: Roman law, history of law, study of Roman law, codex, digitization, codicology, epigraphy, papyrology

Целта на настоящото кратко изследване е да бъдат споделени някои наблюдения и изводи на автора при работата му с изворите за римското и средновековното светско и каноническо право, техните съвременни издания и дигитални копия. Проблемите относно достоверността на изворите винаги възникват във времена на технологичен преход между различни видове материални носители на информация и съответно – възпроизвеждане на паметниците от минали епохи, както и при изменения в начина и технологиите на тяхното възпроизвеждане.

Такъв технологичен преход вече е осъществяван след усъвършенстването и разпространяването на книгопечатането от XV в. насетне. След осъзнаване на научните възможности, които се откриват в резултат на този технически напредък, една от основните задачи на европейската историческа наука става прехвърлянето на съдържанието в историческите извори от техния оригинален материален носител върху печатна книга. Това изисква предварителното разчитане на текста, при съобразяване с конкретното физическо състояние на паметника (често липсващи или заличени фрагменти от него) и особеностите на писмото и шрифта върху него. На усилията на учениците и издателите от периода 15 – 19 в. дължим разчитането и издаването на многобройни извори от различен вид (грамоти, дипломи, нагниси и т.н.), откривани в различни църковни и светски архиви. Някои от издадените през този период извори са достигнали до нас само чрез такава свое първо печатно издание (*editio princeps*), защото впоследствие е изгубен или погинал самият манускрипт, послужил като основа за първото негово издание. Такъв е случаят с едно от късните (вероятно от V в.) римскоправни съчинения на латински език – *Consultatio veteris cuiusdam iuriconsulti* (Консултация на някакъв гревен юрист) – този трактат е издаден¹ през 1577 г. от Куяций (*Iacobus Cuiacius*) по единственния му ръкопис, открит в град Бове през 1563 г. от Антоан Лоазел (*Antoine Loysel*), впоследствие изгубен и неуспешно издирван от итали-

---

¹ Cujas, J. Hoc titulo inscriptis Cuiacius tractatum qui sequitur, quem in operum suorum collectione. Parisiis, 1577.

анския юрист-романист Едоардо Волтера (Edoardo Volterra) – поради това и до днес изследванията² на този извор се основават единствено на първото му издание, без достъп до неговия ръкопис.

Сходни, но съвсем не еднакви проблеми възникват и в настоящия преходен етап на пренасяне на тази информация в цифров вариант, който дава големи възможности при дигитализиран текст за търсене в големи бази данни от събрани исторически извори. В хода на този процес възникват и някои въпроси относно пълната достоверност и автентичност на дигитализираното им съдържание.

1. През **Античността и Средновековието**, в епохата **преди книгопечатането**, като материален носител за всички документи и текстове се ползват различни по твърдост и състав материали: хартия от папирус или от плат (памучен или вълнен – при куну в империята на инките), пергамент, таблички с нанесен по повърхността им восък, камък, мрамор, теракота и груга керамика, метал (бронз, мед, олово), глина, кожа, текстилни тъкани, гърво³, а дори и парчета от гървесна кора от бреза – в случая на т.нар. „брезови грамоти“⁴). Според Плиний Стари и Варон най-старите материали за писане са палмовите листа⁵.

---

² За откриването и съдържанието на този извор: Volterra, E. Il manoscritto della «Consultatio veteris cuiusdam iuriconsulti» e il suo scopritore Antonio Loisel. – In: Acta Congr. iurid. intern., II, Romae, 1935, 399–436 (=Scritti giuridici, v.IV, Napoli, Jovene, 1993, 273–308); Schulz, F. History of Roman Legal Science. Oxford, Clarendon Press, 1946, 323–324; Volterra, E. Le sette costituzioni di Valentiniano e Valente contenute nella «Consultatio veteris cuiusdam iuriconsulti». – *Bullettino dell'Istituto di diritto romano (BIDR)*, LXXXV, 1982, 171–204 (=Scritti giuridici, v.VI, Napoli, Jovene, 1994, 381–414); Cannata, C.A. La cosiddetta «Consultatio veteris cuiusdam iuriconsulti». In: *Il diritto fra scoperta e creazione – Giudici e giuristi nella storia della giustizia civile, Atti del Convegno Internazionale della Società Italiana di storia del diritto – Napoli, 18–20 ottobre 2001* (a cura di Maria Gigliola di Renzo Villata), Jovene, Napoli, 2001, p. 235 ss. (=Scritti scelti di diritto romano, v.II, Torino, 2012, 455–505); Zanon, G. Indicazioni di metodo giuridico dalla Consultatio veteris cuiusdam iuriconsulti. Napoli, Jovene, 2009; Giomaro, A. M. Discorso minimo sopra la «Consultatio veteris cuiusdam iuriconsulti». – *Rivista di diritto romano*, v. 22, 2022, 379–380 (=In: *Seminari Giuliano Crifò 2018–2023*. Milano, LED, 2025, 145–167).

³ Purpura, G. *Diritto, papiri e scrittura*. Torino, Giappichelli, 1999, II ed. riv. ed ampl. p. 11.

⁴ Черепнин Л.В. Русская палеография. Москва, ГИПЛ (Cherepnin L.V. Russkaya paleografia. Moskva, GIPL), 1956, 71 – 72; Черепнин Л.В. Новгородские берестяные грамоты как исторический источник. Москва, Наука (Cherepnin L.V. Novgorodskie berestyanye gramoty kak istoricheskiy istochnik. Moskva, Nauka), 1969, 15 – 35; издани са в поредицата Новгородские грамоты на бересте (НГБ), т. I–XII в периода 1953 – 2015 г., а в електронен вариант са заснети и качени на сайта <https://gramoty.ru/birchbark/>

⁵ Purpura, G. *Ibidem*, p. 11.

1. Най-разпространените за тази цел материали в Античността са камък, папирус и животинска кожа. Написите върху камък били поставяни на много места и по различни поводи, особено в публичните пространства⁶. При книгите още през Античността е извършен преходът⁷ от свитък (volumen), изработван от папирус, към codex⁸, изготвян от животинска кожа – книга с вид, съответстващ на съвременните ни представи за книжно тяло.

В самия Рим и в цялата империя (главно в Египет, още от предримската и фараоновата епоха) е налице както широка мрежа от публични архиви⁹ и немалко засвидетелствани семейни архивни сбирки¹⁰, така и от публични и частни библиотеки¹¹. През Средновековието също са формирани големи архивни масиви от документи: светски¹² и църковни. Широко разп-

---

⁶ Lepore, P. Introduzione allo studio dell'epigrafia giuridica latina. Milano, Giuffrè, 2010, 31–52.

⁷ Purpura, G. Diritto, papiri e scrittura. Torino, Giappichelli, 1999, II ed. riveduta ed ampliata, 105–113.

⁸ За тези две форми на манускриптите – Battelli, G. Lezioni di paleografia. Città del Vaticano, Scuola Vaticana di Paleografia e Diplomatica, 2015, 43 – 47.

⁹ За римските гържавни архиви, особено за архива на Сената: Nicolet, C. A la recherche des archives oubliées: une contribution à l'histoire de la bureaucratie romaine. – La mémoire perdue. À la recherche des archives oubliées, publiques et privées, de la Rome antique. Paris, Éditions de la Sorbonne, 1994, 4–14; Coudry, M. Sénatus-consultes et acta senatus: rédaction, conservation et archivage des documents émanant du sénat, de l'époque de César à celle des Sévères. – La mémoire perdue. À la recherche des archives oubliées, publiques et privées, de la Rome antique. Paris, Éditions de la Sorbonne, 1994, 67–95; архивът на Сената е използван от историка Светоний при съставяне на неговите съчинения и според собственото му свидетелство това е „най-хубавият и най-древният гържавен архив“ (Suet. – De vita Caesarum, Vesp., VIII, 5, превод на български език – Гай Светоний Транквил. Дванадесетте цезари. С., Руба, 2002, 435).

¹⁰ Например архивът на произхождащата от Египет фамилия на Апионите – Mazza, R. L'archivio degli Apioni. Terra, lavoro e proprietà senatoria nell'Egitto tardoantico. Bari, Edipuglia, 2001, 13–45, 52–71.

¹¹ За библиотеки в Рим – Castellani, C. Le biblioteche nell'antichità dai tempi più remoti alla fine dell'impero romano d'occidente. Ricerche storiche. Bologna, Monti, 1884, 27–57.

¹² За характеристиките на светските, публични и частни документи в Западна Европа през Средновековието – Pratesi, A. Genesi e forme del documento medievale. Milano, Jouvence, 2018, 39–61; специално за правните документи – Nicolaj, G. Gli acta giudiziari (secc. XII–XIII): vecchie e nuove tipologie documentarie nello studio della diplomatica. – In: La diplomatica dei documenti giudiziari (dai placiti agli acta – secc. XII–XV), Atti del X Congresso Internazionale della Commission Internationale de Diplomatique (Bologna, 12–15 settembre 2001), a cura di Giovanna Nicolaj. Roma, Dipartimento per i beni culturali, 2004, 1–24.

ространение в Европа получава папската документация¹³ – както поради огромната кореспонденция на папите и Римската курия, така и заради папския контрол върху всички църковни структури в Западна Европа, а впоследствие – и на останалите континенти. Папската и куриалната канцелария са първите, които въвеждат и т.нар. *regesta*-регистри, формирани от копия на изпращаните документи¹⁴ (по този начин впрочем са запазени и Отговорите на папа Николай по запитванията на българите, които не са съхранени в архив на адресата им, княз Борис, поради загубването на владетелските архиви от Средновековна България).

2. Независимо от материала, от който са изготвени, всички тези паметници като вещи са изготвени преди много време и това не може да не се отрази върху състоянието на нанесените върху тях изображения или текст. Материалът, от който са изработени, обаче има значение за мащаба на реконструкцията на самия паметник и на степенята на засягане на текста или изображенията върху него.

а) Логично е да се предположи, че книжните извори ще бъдат най-засегнати от хода на времето. Ето пример за напълно запазен средновековен манускрипт от XIV в. – както по отношение на текста, така и на украсата от миниатюри и сцени, включително и цветовете на рисунките – лист от Декрета на юриста и канонист Грациан¹⁵ (*Decretum Gratiani*¹⁶), който представлява първата и най-ранна част от Корпуса на каноническото право (*Corpus iuris canonici*¹⁷). Манускриптът се съхранява в Библиотека Малатестиана в гр. Чезена, Италия (фиг. 1).

---

¹³ За папските документи, тяхната история и видове: Frenz, T. I documenti pontifici nel Medioevo e nell'età moderna. Città del Vaticano, Scuola vaticana di paleografia, diplomatica e archivistica, 2022, 16–39, а също и краткият очерк от Pagano, S. Papal Documents на сайта на Папския комитет по исторически науки (<http://www.historia.va/content/dam/scienzestoriche/documenti/sezionestoriadellachiesa/Papal%20Documents.pdf>).

¹⁴ За папските регистри: Frenz, T. Ibid., 52 – 60 и краткият очерк от Pagano, S. Papal Registers на сайта на Папския комитет по исторически науки (<http://www.historia.va/content/dam/scienzestoriche/documenti/sezionestoriadellachiesa/Registration%20of%20papal%20documents.pdf>).

¹⁵ За съставителя му – Burczak, K. *Sacrilegium in Gratian's Decretum*. Lublin, KUL, 2012, 9–17.

¹⁶ За съставянето на този каноничен сборник – Winroth, A. *The Making of Gratian's Decretum*. Cambridge, Cambridge University Press, 2004, 2–23.

¹⁷ За съдържанието на този правен корпус и продължителната история на съставянето му: Fournier, P. Deux controverses sur les origines du Décret de Gratien. – *Revue d'histoire et de littérature religieuses*, t.III, 1898, 97–116, 253–280 (=Mélanges de droit canonique, v. 1 – Études sur les Fausses Décrétales; Burchard de Worms; Yves de Chartres; *Decretum Gratiani*, p. 751 ss. Aalen, Scientia, 1983); Fantap-

Фиг. 1. Corpus iuris canonici – Decretum Gratiani, Cesena, Biblioteca Malatestiana, Mal. S.II.1, c.100 r., XIV в., Процесо ad un vescovo accusato da un laico (http://catalogoaperto.malatestiana.it/miniature/?oldform=mostra_minatura.jsp?idMiniatura=10032).

Понякога изображенията и текстът за засегнати различно, като в манускрипта на т.нар. Ватикански Вергилий, където рисунката е сравнително добре запазена, но текстът е избледнял (фиг. 2). В други случаи материалният носител е засегнат, но текстът е добре запазен и лесно се разчита (фиг. 3) – лист от манускрипт на Декреталиите на папа Григорий IX, т.нар. Liber Extra, която също е част от Corpus iuris canonici, като на нея е придадена сила на закон с булата Rex pacificus от 5 септември 1234 г. Ако по-солидните тела на свитъците и особено на колексите могат да се запазят до наши дни, понякога почти недокоснати от времето, то единичните листове на папирусите понякога може да изискват възстановяване и сълюбяване парче по парче¹⁸.

piè, C. Introduzione storica al diritto canonico. Bologna, Mulino, 2003, p. 111 ss.; Fantappiè, C. Chiesa Romana e modernità giuridica. t.I – L'edificazione del sistema canonico (1563–1903), Milano, Giuffrè, 2008, 17–30; Landau, P. Gratian and the Decretum Gratiani. In: The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. Washington, The Catholic University of America Press, 2008, 22–54; Fantappiè, C. Storia del diritto canonico e delle istituzioni della Chiesa. Bologna, Mulino, 2011, p. 121 ss.; Dalla Torre, G. Lezioni di diritto canonico. Torino, Giappichelli, 2022, 37–50.

¹⁸ Bagnall, R. S. Reading Papyri, Writing Ancient History. Abingdon–New York, Routledge, 2020, 22–29.

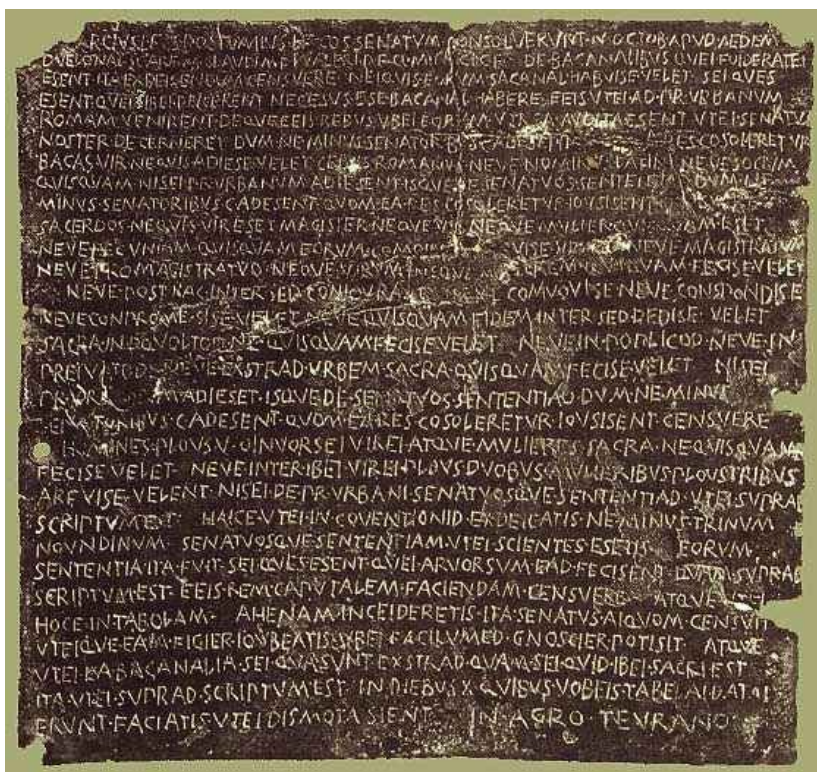
Фиг. 2 Vergilius vaticanus, Cod. Vat. lat.3225 лист XXXI (31) verso, от архива на Ватиканската Апостолическа библиотека (https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.3225/0066).

Фиг. 3. Corpus iuris canonici – Decretales papae Gregorii IX – Liber Extra. Anonymous French translation of the Decretals of Gregory IX (Quinque libri decretalium or Liber Extra) In French, decorated manuscript on parchment Northern France (possibly Paris), c. 1250 – 1275
[\(https://www.textmanuscripts.com/medieval/decretals-of-gregory-ix-141649/\)](https://www.textmanuscripts.com/medieval/decretals-of-gregory-ix-141649/).

б) Но и изворите за историята на правото, които имат за основа материали с по-голяма твърдост, също може да не са пощадени от повреди на материала и нарушаване на съдържанието им. Например за текста на известния Сенатусконсулт за Бакханалиите от 186 г. пр.Хр. разпола-

зама както с литературен източник – История на Рим от Тит Ливиј (XXXIX, 8, 1), така и каменен надпис, открит още през 1640 г. в гр. Тириоло, Италия¹⁹. В него текстът, особено по краищата на каменната плоча, не е в добро състояние (фиг. 4). Затова научен стандарт при разчитането на епиграфските паметници е в статията или друго изследване да се възпроизведе като картина оригиналът на надписа, а след това – и авторската реконструкция и разчитане²⁰.

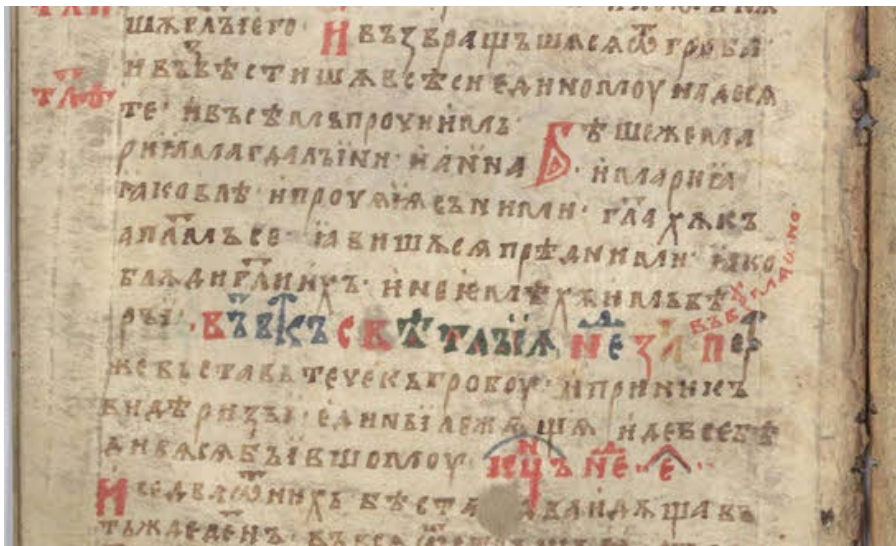
Фиг.4. Senatus Consultum de Bacchanalibus

(https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lsante02/Bacchanalia/bac_orig.html).

¹⁹ Боянски, П. Н. Римские вакханалии и преследование их в VI веке от основания Рима. Киев, Унив. типогр. И. Завадского (Bodynskiy, P. N. Rimskie vakhanalii i presledovanie ih v VI veke ot osnovania Rima. Kiev, Univ. tipogr. I. Zavadskogo), 1882, 17–32.

²⁰ Например при ревизиране на първоначалното разчитане и коментар, след откриването му през 1995 г., на мраморния надгробен надпис на бившия преториански префект Абунданций (533 г.), извършени от Cecconi, G.A. In morte del già prefetto al pretorio Abundantius: una rilettura di AE 2013, 276. – Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 227 (2023) 224–226.

В) Освен състоянието на самия извор множество проблеми при разчитането създават и честото използване на съкращения и различни сизли²¹. Те обикновено се отбелязват с дъга над буквите (фиг. 5), но при пропуски на преписвача могат да останат и непосочени, което затруднява разчитането на текста. Освен типични съкращения могат да бъдат използвани или непознати досега, или трудни за разчитане. Дори и при новите технически и комуникативни възможности разчитането и интерпретацията са основен проблем при работа с такъв вид извори.²² Трудности възникват в разчитането и на повторно използваните манускрипти – т.нар. палимпсести, защото с течение на времето остатъците от отстранения първоначален текст изплуват на повърхността на ръкописа и затрудняват разчитането и на текста, нанесен втори по ред. Последващите създаването на ръкописите по-късни добавки: глоси, маргиналии, приписки, също могат сериозно да затруднят визуалното възприемане на основния текст.

Фиг. 5. Добрейшово евангелие (XIII в.) – лист 706 от дигитализираните сбирки на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – София, (<http://digital.nationallibrary.bg/DWWebClient/IntegrationViewer.aspx?DWSubSession=1484&v=1796>).

²¹ Опит да се съберат в речник типичните съкращения от манускриптите – CarPELLI, A. Lexicon abbreviaturarum-Dizionario di Abbreviature. Milano, Hoepli, 1929, 531.

²² Практически всички съобщения, постове и коментари в закритата група The Paleography Society (<https://www.facebook.com/groups/7687162686/>) представляват искане за консултация и колегиална помощ в разчитането на места в ръкописни текстове, придружени със снимка на трудния пасаж.

Още Юстиниан е знаел, че на римските съкращения и цифри не може да се вярва²³. Поради това с една своя императорска конституция от 533 г. (Включена в Юстиниановия кодекс, книга I, титул 17 – De veteri iure epuleando et auctoritate iuris prudentium qui in digestis referuntur – За изясняването на старото право и значението на юристите, които са цитирани в Дигестите) забранява съкращенията в издадените от него правни актове, като вписалите такива съкращения са обявени за фалшификатори (със съответните наказателно-правни последици), а от книгите, съдържащи съкращения, не могат да се привеждат текстове по време на съдебните процеси:

СJ.1.17.2

§ 22. Eandem autem poenam falsitatis constituimus et adversus eos, qui in posterum leges nostras per siglorum obscuritates ausi fuerint conscribere.

Omnia enim, id est et nomina prudentium et titulos et librorum numeros, per consequentias litterarum volumus, non per sigla manifestari, ita ut, qui talem librum sibi paraverit, in quo sigla posita sunt in qualemcumque locum libri vel voluminis, sciat inutilis se esse codicis dominum: neque enim licentiam aperimus ex tali codice in iudicium aliquid recitare, qui in quacumque sua parte siglorum habet malitiam.

Ipsae autem librarius, qui eas inscribere ausus fuerit, non solum criminali poena secundum quod dictum est plectetur, sed etiam libri aestimationem in duplum domino reddat, si et ipse dominus ignorans talem librum vel comparaverit vel confici curaverit.

Quod et antea a nobis dispositum est in constitutione, quam ad legum professores dimisimus.

СJ.1.17.2

§ 22. Постановяваме същото наказание за фалшифициране и на онези, които занаят се осмелят да записват нашите закони с неясни знаци.

Защото желаем всичко, тоест имената на юристите, заглавията и номерата на книгите, да бъдат обозначавани с поредици от букви, а не със съкратени знаци; така че този, който е придобил такава книга, в която символи се появяват в някой пасаж от книгата или свитъка, да знае, че е собственик на безполезен кодекс: защото не даваме разрешение да се чете в съда нищо от такава книга, заразена със знаци в някаква нейна част.

Шо се отнася до писаря, който се осмелява да впише такива символи, не само ще бъде наказан, както беше вече казано, но и ще трябва да възстанови двойната цена на книгата на собственика, ако собственикът не съзнателно е закупил или е поръчал да бъде изработена такава книга.

Това вече е установено от нас в конституцията, която изпратихме на професорите по право.

---

²³ Platschek, J. Aspetti di diritto pubblico nelle leges municipales: dalle precedenti testimonianze alla nuova lex Troesmensium. – *Minima Epigraphica et Papyrologica* (MEP), v. XXIII – fasc. 25, (2020), 107–122.

Любопитно е, че в една от интернет версиите на този императорски акт (<https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>), в § 22, изр. 1 е допусната грешка: *per si glorum*, вместо *per siglorum*. Това е рядък случай на грешка в текста, която води до друг смисъл: вместо „сигли“ (т.е. – съкращения) може да доведе до превод „толкова славно“, който за щастие е безсмислен и грешката лесно би се установила²⁴.

2) Немалки затруднения при работа с латински текстове (днес – при разчитане на оригиналното съдържание, а някога – при преписването им) представлява и системата от римски цифри и числа, всяко от което всъщност представлява набор от латински букви. Особено при по-лошо качество на ръкописа – например цифрите II – III – IIII или други подобни, изписвани с много еднакви знаци²⁵, както и някои сходно изписвани букви (I – L – J), често се смесват и заменят помежду си.

3. Следователно за коректността на копията на правни извори от този период в електронен вид няма друга възможност освен копирането и възпроизвеждането им като изображения – във файлови формати за картини или фотографии или пък в pdf-формат, който представлява стабилна версия на картинните или текстовите файлове. Това обаче се отнася не само за картините или символните изображения, но и за текстовете от антични или средновековни ръкописи, тъй като ръкописните знаци трудно могат да се типизират²⁶ и съответно – не подлежат на електронно разчитане.

Даже и най-съвременните програми, предлагани за възпроизвеждане на исторически текстове в критични издания (включително Classical Text Editor²⁷, разработен от Австрийската академия на науките и международната група учени, издаващи поредицата CSEL – Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum – Корпус на латинските църковни писатели), не предлагат възможност за електронно разчитане на оригиналите на тези текстове, а за възпроизвеждането им в съвременни издания изискват визуално сверяване между манускрипт и съвременен текст.

---

²⁴ За грешките в интернет версиите на дигитализирани гръцки и църковнославянски богослужебни текстове вж. публикацията на проф. Иван Ж. Димитров с показателното заглавие „Капанът на дигиталната книжовност“ (https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,100521/catid,280/id,74224/view/article).

²⁵ Пример за грешка при преписването между XXV и XXXV – Platschek, J., *op. cit.*, p. 119.

²⁶ Макар че в обособените светски или църковни центрове за преписване на манускрипти през Средновековието се наблюдава уеднаквяване почерка на преписвачите, това не е достатъчна унификация за целите на съвременните технологии; например за римските кописти – Caldelli, E. *Copisti a Roma nel Quattrocento*. Roma, Viella, 2006, 61 – 78.

²⁷ Достъпен на <https://cte.oeaw.ac.at/?id0=main>

Дори и само дигитализирането като изображения на правните извори дава неподозирани научни възможности за нови открития²⁸ и хипотези.

II. **След навлизане на книгопечатането** текстовете в издаваните печатни книги вече се възпроизвеждат чрез напълно типизирани буквени знаци, които не оставят място за съмнение при визуалното им възприемане и съответно отпада необходимостта от тяхното разчитане като научен проблем.

В съвременната епоха, освен посочените вече по-горе (I, 1.1) като възможни материални носители на информация (текстове и изображения) се добавиха постепенно магнитните и електронните носители на информация²⁹. Тази технологична революция³⁰ постави и проблема за пренасяне на вече издадените печатно исторически и правни извори от материален на електронен носител при съчетаване на достоверното възпроизвеждане на старите издания с възможността за съставяне на текстови бази данни от правни извори и най-вече – с възможността за търсене в тези съвкупности от правни актове.

1. Въпреки унификацията на буквените знаци при книгопечатането, електронното заснемане и разчитане на старите книгопечатни издания галеч не е безпроблемно. При използваната технология OCR – optical character recognition (оптично разпознаване на символи) всъщност се извършва заснемане на сканираните текстове и символи като изображения, сравняването им с буквените знаци на съответната писмена система (а при интегриран в програмата речник на съответния език се сравняват и езиковите единици в него) и конвертирането им в писмен текст в текстови файл – най-често pdf-формат като стабилна версия на текстовия файл. Неразпознатите буквени знаци символи обаче се оставят като картинни изображения и това отнема възможността за търсене в тази

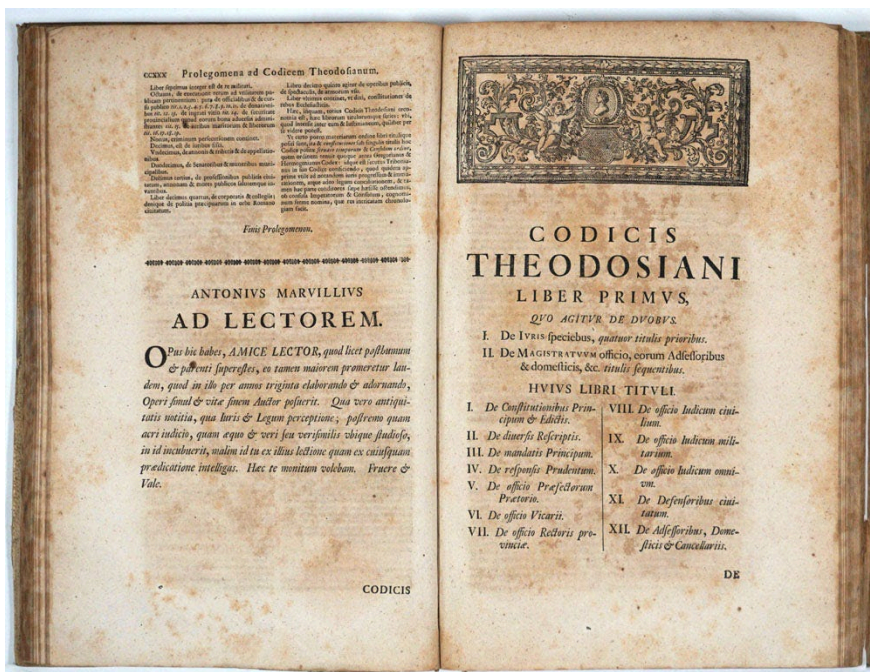
²⁸ Например след дигитализирането на Добрейшовото евангелие и поместването в дигиталните колекции на Националната библиотека, което датира от ок.1221, т.е. след унията на цар Калоян с Рим, архим. проф. Павел Стефанов откри и посочи изобразяването на поп Добрейшо с тонзура, гладко бръснато лице без брада и мустаци и manirulus (наръкавник) – типично изображение на бенедиктински монах: Вж. Стефанов, Нов поглед към унията между Българската и Римската църква през XIII в. – Преславска книжовна школа, том 5 – Изследвания в чест на проф. г.ист.н. Томю Томев, (Stefanov, P. Nov pogled kum uniata mezhdur Bulgarskata i Rimskata tzarkva prez XIII v. – Preslavska knizhovna shkola, t. 5 – Izsledvania v chest na prof. g.ist.n. Totiy Totev), 2000, 349 – 350.

²⁹ Purpura, G. Diritto, papiri e scrittura. Torino, Giappichelli, 1999, II ed. riv. ed ampl. p.11; Purpura, G. Il trattamento digitale delle fonti giuridiche di tradizione manoscritta – Convegno "Il diritto romano e le scienze antichistiche nell'era digitale" Firenze, 12-13 settembre 2011, 3-7.

³⁰ За „дигитална революция“ в папирологията говори и Bagnall, R.S. Reading Papyri, Writing Ancient History. Abingdon – New York, Routledge, 2020, 97-103.

част на файла, тъй като тя не е разпозната като текстова област, а като изображение-картина. Проблемът обаче е, че дори и малко влошава не качеството на печатните букви в книгата много затруднява електронното разчитане и води или до изменението на графичните знаци, или до разпознаването им не като текст, а като картина.

Старите книгопечатни издания обаче почти винаги са с негово качество на отпечатване, а остаряването на хартията на книгата също се отразява по-недобре на отчетливостта на печатните букви³¹. Значими са различията и между отделните издания, които се печатат в различни градове и печатници (фиг. 6 – първият съвременен научен коментар на Теодосиевия кодекс).

Фиг. 6. Gothofredi, Jacobi Codex Theodosianus cum perpetuis commentariis Jacobi Gothofredi. Lipsiae, Mavr. Georgii Weldmanni, 1736–1743
<https://www.antipodean.com/pages/books/23613/law-jacobi-gothofredi-jacques-godefroy/codex-theodosianus-cum-perpetuis-commentariis-jacobi-gothofredi-7-volumes?soldItem=true>.

³¹ Неподре разчетени знаци, довели до изменения в сканираните образи на официалното ватиканско издание Acta Sanctae Sedis за 1889-1890 г., се установяват и на сайта на Ватикана – <https://www.vatican.va/archive/ass/documents/ASS-22-1889-90-ocr.pdf>

2. И по-съвременните печатни издания обаче също не са прегпазени от такива промени при електронното разчитане на текста. Практиката показва, че често се появяват типични грешни разчитания, показани по-долу в табличен вид. Интересното е, че тези грешки при електронното разчитане на текстове са доста сходни с тези, допускани и от средновековните кописти и анализирани по-горе (1, 2).

Чести погрешни изменения при цифровизиране на текстове на латиница:

1. Означения на римски цифри:
II – III – IIII
VI – VII – V – IV
XI – XII – XIII
2. Сходни по изписване букви:
i – l
d – f
3. Двойни съседни букви:
ss – ff – tt

3. Следователно може да се направи заключението, че на съвременния етап на развитието на новите технологии не съществува такава, която да осигури напълно точно разчитане и конвертиране в текст на издания, независимо дали те са отпечатани отдавна, или в наши дни (преди издателите да започнат създаване първо на файлове-макети на книгата, а след това да пристъпват към нейното отпечатването – в тази хипотеза не е необходимо последващото създаване на нейно електронно копие).

Поради това всяко пренасяне на оригинал или старо издание в електронен вид (на файл, диск или интернет публикация) трябва да става само при стриктен визуален контрол на резултата от електронното разчитане, за да се избегнат грешки. При пренасяне на книжни издания в електронни файлове на практика следва да се създават два слоя при разчитането на оригинала: първи, визуално достъпен картинен слой (image), който осигурява зрително възприемане на оригиналния вид на извора или изданието, и втори слой (под първия) – с електронно разчетения и разпознат текст, който осигурява възможността за извършване на автоматизирано търсене в самия файл.

Вярно е, че непрекъснатото визуално сверяване между оригинал на текста и неговата електронна версия е ужасно трудоемко, но едва ли тези усилия надхвърлят труда на средновековните кописти. За съжаление, в някои интернет версии на различни правни извори вече са се

промъкнали грешки, дори и по-сериозни от посочената по-горе (1, 2, 8) в Юстиниановия кодекс – СЈ.1.17.2, които при липса на познания за езика на оригинала лесно биха довели и до погрешни изводи в анализа на съдържанието на съответния правен акт.

Съвременните технологии би следвало да допринасят за достоверното възпроизвеждане на изворите за историята на правото, а не да добавят нови грешки към тези на средновековните преписвачи, чийто усилен труд е направил възможно тези извори да достигнат до наши дни и да бъдат изучавани днес. За съжаление, съвременният етап на развитие на новите технологии не може да измести изцяло човешкото око и да спести напълно човешките усилия за пренасяне на информацията от историческите паметници и техните издания в електронна среда.